

En småborgerlig privatdeckare

Det är svårt att föreställa sig Philip Marlowe räknande kalorier, men dagens kvinnliga deckarhjältar gör det, skriver Nils Granberg.

Under de senaste 20 åren har den kvinnliga kriminalnaren eller privatsnoken gjort sig alltmer hemmastadd i deckarlitteraturen. Tendensen är särskilt tydlig i USA, där böcker av författare som Sara Paretsky och Sue Grafton går ut i stora upplagor.

Deckare

Sue Grafton
I som i ildad
Öv: Börje Crona
Bra Böcker, 1998

Grafton började med alfabetserien om privatdeckaren Kinsey Millhone 1982 (*A for Alibi*) och har därefter betat av bokstav för bokstav. Senast ut här hemma är *I som i ildad*, där vi möter Millhone då hon nyss förlorat såväl en trägen uppdragsgivare som sitt kontor. Hon måste snabbt finna en ny billig lokal, inte det lättaste i en mellanstor stad i Kalifornien.

Ett klassiskt tema

En kollega dör i hjärtinfarkt och Millhone övertar hans nyundersökning av ett sex år gammalt mordfall. Hon upptäcker snart att infarkten inte var en infarkt utan mord och att förövaren måste vara densamma som i fallet hon övertagit. Först är det hon som går på jakt, sen byter jägare och vilddjur plats. Temat är klassiskt.

Hantverksmässigt är Grafton skicklig. Hon är väl inläst på delstatens gällande lagar och rättspraxis och serverar läsaren en dos allmänbildning. Så blir man exempelvis upplyst om att en mordatalad i Kalifornien kan dömas utan att liket hittats och utan att konkreta bevis för

dödsfallet föreligger. Indicer och logiskt resonemang räcker.

På ytan är Kinsey Millhone en privatdeckare i den hårdkokta traditionen med föregångare som Ross Macdonalds hjälte Lew Archer och Raymond Chandlers Philip Marlowe, men det är något som inte stämmer. Millhone är vid behov från i replikerna och handskas hemtamt med sin grovkalibriga pistol. Väter hon trosorna i en eldstrid så är vätskan blod, inget annat.

Men mellan verbala snytingar och vinande kulor är hon förtvilit konventionell. Hon joggar några kilometer varje morgon, dels för att kunna drämma till skumma karlar men också för att hålla sig slank. Hon kommenterar ständigt andras kroppsstatus. En man borde träna på gym för att han har slappa armmuskler, en annan bär på minst 20 kilos övervikt och en kvinna sägs skickligt dölja sin övervikt genom valet av kläder.

Så där går hon på. Hon unnar sig högst två glas torr vitt vin på kvällen, avskyr matlagning och äter *junk food*, men räknar kalorierna.

Hennes bostad är ett garage med påbyggt loft och extra badrum. Värden och grannen är en pensionerad bagare som bakar åt grannskapets restauranger och villaägare. Han och hon står i ett slags far- och dotterförhållande. Ty alla hårdkokta privatdeckare ska vara mjuka innanför pansaret. Millhones förärlig för små krypin sägs bero på att hon har "en dold längtan efter att få återvända till moderslivet".

Med pojkvänner är det illa ställt. En kort och stormig historia någon gång, det är allt. Mänsens intresse för henne tolkar hon ofta som provokationer. Imponeras hon av en man är han välutbildad och har legat vid rätt universitet. För att vara *underdog* är hon helt enkelt förvånansvärt konventionell och småborgerlig, fast inte utan charm.

NILS GRANBERG

Hjärnforskning

Förr slogs man om den fria viljan. Numera förefaller mänskligheten förnöjt idissla den som under medeltiden. Svante Folin reder ut begreppen.

Baron von Münchhausen

Under mina filosofiberusade tonår gjorde jag systematiska försök att dela upp mänskligheten i olika kategorier, som *rats* och *super-rats*. En indelning som jag fortfarande tycker har en viss relevans är den mellan människor som brottats mot problemet om den fria viljan och dem som inte gjort det. Frågan har diskuterats under 2 000 år och positionerna är låsta. Nästan alla är övertygade om att de har en fri vilja samtidigt som logiken och hela naturvetenskapen avfärdar det som nonsens. Allt som sägs och skrivs – hela det offentliga samtalet, politik och rättsväsende – utgår ifrån att människor normalt är fria aktörer som är moraliskt ansvariga för sina handlingar. Denna föreställning är lika grundmurad hos trivseltekniker och kulturdebattörer som statsministrar.

Männen på månen. "Innan de kommer till världen, har deras själ sin redan på förhand bestämda inriktning... Huvudet bär de under armen." – Gottfried August Bürger, Münchhausen.

Eftersom viljan att tro att vi har en fri vilja är totalt dominerande, har filosoferna slingrat sig som maskar för att hitta sofistiska argument för att så är fallet. Den populäraste riktningen (Torquemada, Hume, Adam Smith) säger att vi är fullkomligt fria och moraliskt ansvariga för våra handlingar.

En annan (Calvin) att vi är fullkomligt ofria – predestinerade – men ändå ansvariga för våra gärningar – från vaggan dömda till helvetet och ändå ditkomna genom egen förskyllan.

Så finns en tredje, pessimistisk skola (Augustinus, Luther, Schopenhauer) som förnekar den fria viljan.

Biljardbollen och kön

Den rationellt vetenskapliga världsbilden baseras på att allting som sker – verkan – har en i tiden föregående orsak. Biljardbollar rör sig därför att de har fått en knuff av en kö. Allting som är fallet är en konsekvens av allting som har hänt efter den stora smällen.

De som studerar mänskligt beteende måste, om de pretenderar på vetenskaplig status, utgå ifrån att deras studieobjekt är strikt determinerade. Om de tror på fri vilja, alltså laglösa fenomen, bör de lämna sin vetenskapliga gärning och ansluta sig till *New Age* eller dylikt. Den vardagsfilosofiska positionen är att vi är fria att handla när vi inte befinner oss under under fysiskt eller psykiskt tvång. Om någon håller en pistol mot vår tinning eller vi befinner oss under LSD-rus är vi i denna simplistiska mening inte fria. Domstolar dömer i denna anda: Alla som inte har psykiatriska intyg på indisponibilitet vid brottstillfället är skyldiga. Kort sagt, om man inte befinner sig under yttre eller inre tvång är man rättskapabel.

I Kalifornien lever ännu drömmen

Peter Schrag svartmålar Kalifornien. Svend Dahl är inte överens.

Kalifornien håller på att förvandlas från ett föredöme – ja, själva symbolen för framsteg och framtidstro – till ett avskräckande exempel, skriver Peter Schrag i *Paradise Lost*.

Kvaliteten på de offentliga tjänsterna, särskilt skolan, blir sämre för varje år. Misstroendet mot politiker ökar och viljan att betala skatt minskar. Sådan är bilden som målas upp i boken. Roten till detta är, enligt Schrag, som är en vänsterliberal tidningsman, 70-talets stora skatterevolt.

I mitten av 70-talet fördubblades fastighetsvärdena i Kalifornien på några få år. För husägarna innebar det en dramatisk ökning av fastighetsskatten. Ur detta föddes skatterevolten.

Rätt till folkomröstningar

Sedan början av 1900-talet har medborgarna i Kalifornien, ursprungligen som ett sätt att minska järnvägsbolagens makt över politiken, haft rätt att kräva folkomröstningar.

Detta blev 1978 ett sätt för bostadsägarna under ledning av Howard Jarvis att revoltera mot fastighetsskatten.

Proposition 13 innebar att fastighetsvärdena frystes vid 1975 års nivå, justeringen fick endast göras i samband med ägarbyten. Men förslaget innebar också att alla framtida skattehöjningar måste godkännas i folkomröstning.

De flesta gillar naturligtvis denna ordning, som ger låga skatter. Men framför allt innebar proposition 13 att folkomröstningar blev en självklar och populär del av kalifornisk politik, ett sätt för människor att sätta stopp för särintressen i politiken.

Men Schrag lutar på politikerna – att folket skulle ha möjlighet att göra sin röst hörd i folkomröstningar ställer mest till problem. Visst har han rätt, när han be-

skriver den usla undervisningen i Kaliforniens offentliga skolor. Men frågan är om problemen egentligen är en konsekvens av skatterevolten. Till stor del handlar det om ett förändringsovilligt lärarfack, med goda politiska förbindelser.

Och vad gör medborgarna för att rå på lärarfacket – dagens motsvarghet till järnvägsbolagen? De använder folkomröstningsinstrumentet. Efter hot om folkomröstning tvingades demokraterna, som kontrollerar delstatens lagstiftande församling, i våras att gå med på fler fristående skolor och ökad konkurrens i skolsystemet.

Nej, Schrags beskrivning av tillståndet i Kalifornien är inte sär-

skilt övertygande.

Efter lågkonjunkturen i början av 90-talet – då stora delar av försvarsindustrin tvingades att slå igen – har det skapats 1,3 miljoner nya jobb i Kalifornien. Delstaten är centrum för underhållningsindustrin. En femtedel av alla högteknologijobb finns i delstaten. Och det är i Kalifornien som invandrare från Mexiko får chansen att lyfta sig ur fattigdom och bli amerikansk medelklass.

Det är fortfarande i Kalifornien som den amerikanska drömmen är verklighet.

Politik

Peter Schrag
Paradise Lost
The New Press, 1998

SVEND DAHL